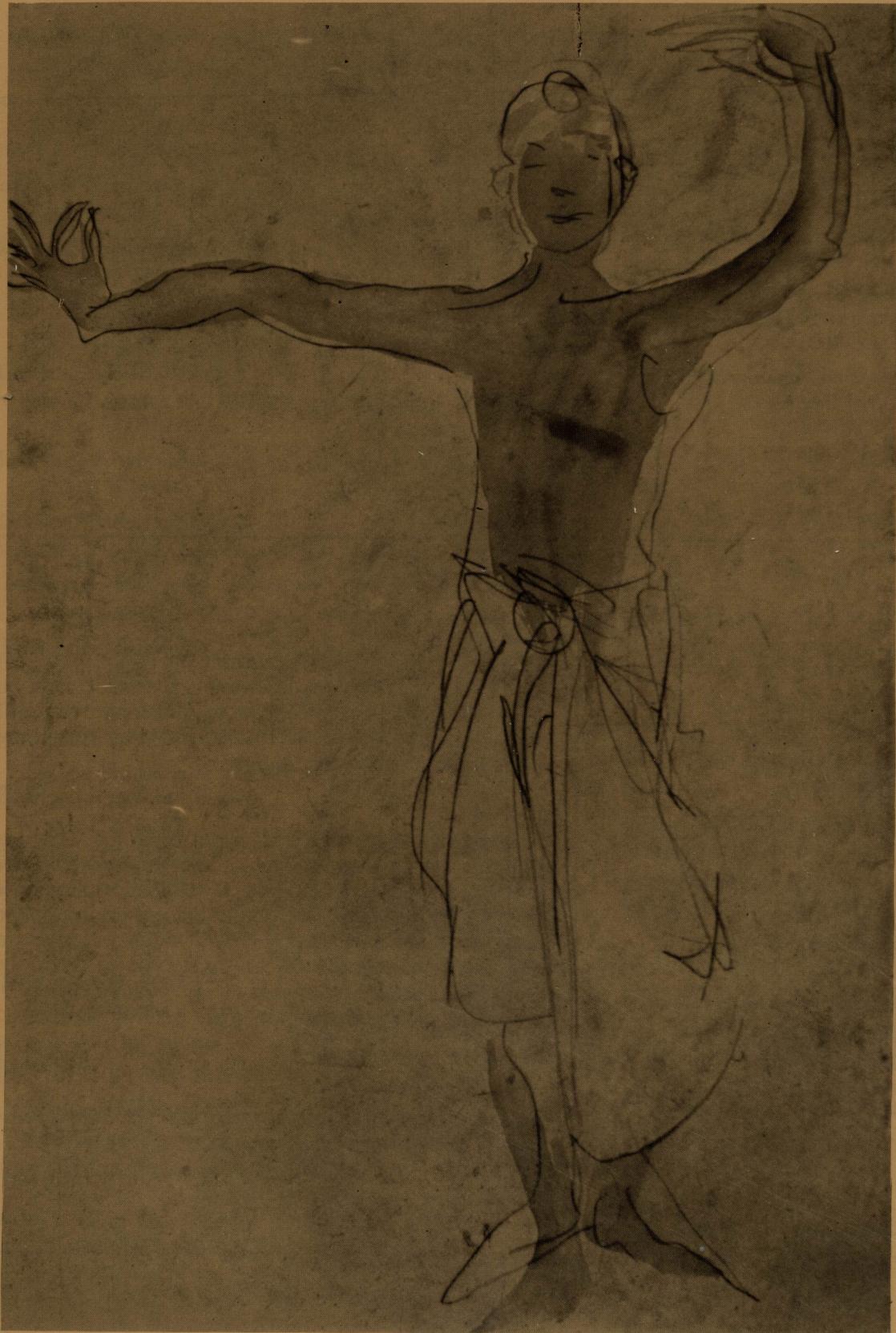

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Ο Πολίτης • Σεπτέμβριος 1994 • τεύχος 127 • δρχ. 500

ΓΙΑ ΤΗ ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΗ ΣΚΕΨΗ

τοῦ Λουί Άλτουσέρ

«*Dixit et salvavi animam meam*», μ' αὐτή τή λατινική φράση τῆς ἐκκλησιαστικῆς προσευχῆς δ Μάρξ ἐπιλογίζει τήν *Κριτική τοῦ Προγράμματος τῆς Γκότα* (1875). Γνωρίζουμε τήν ὑπόθεση. Τό γερμανικό ἐργατικό κίνημα τήν ἐποχή ἐκείνη ἡταν χωρισμένο σέ ἔνα μαρξιστικό κόμμα, ἐκεῖνο τοῦ Λίμπνεχτ καὶ τοῦ Μπέμπελ, καὶ στό κόμμα τοῦ Λασάλ. Στήν Γκότα ἐπρόκειτο νά γίνει ἔνα συνέδριο πολιτικῆς συγχώνευσης. Ἐκεῖ συναντήθηκαν μεταξύ πολιτικῶν ἡγετῶν πού συμφώνησαν σ' ἔνα κείμενο προγράμματος. Ἐρήμην τοῦ Μάρξ. Ἀλλά ή ὑπόθεση δέν μποροῦσε νά μείνει μυστική. Ὁ Μάρξ ἔγινε γρήγορα κάτοχος τοῦ κειμένου καὶ τότε μέγας θυμός τοῦ ἔτνιξε τό λαμπό, ὁ θυμός πού προμήνυε μεγάλες καταιγίδες. Διότι, στό *Πρόγραμμα τῆς Γκότα* οἱ συντάκτες του, ἀραιάζοντας δρισμούς ἀπό καιρό ἀνασκευασμένους, είχαν προδώσει τούς βασικούς, τούς πιο στοιχειώδεις, δρισμούς τοῦ μαρξισμού: πλούτος, ἐργασία, τό ἴδιο τό κράτος. Ὁ Μάρξ, μέν ἐκδικητική πένα, ξαναπιάνει καθεμιά ἀπ' αὐτές τίς θεωρητικές μπονδες καὶ ξαναβάζει τά πράγματα στή θέση τους, πάνω στό χαρτί. Ἀλλά δέν δημοσίευσε τό κείμενο μέ τίς κριτικές του. «Ἔτοι ἔξηγεῖται ἐκεῖνο τό *dixit et salvavi animam meam*». Διότι μίλησε μόνο γιά νά μιλήσει, μέσα στή μοναξιά του. Δέν δημοσίευσε τό κειμένο του ὅχι μόνο ἐπειδή τό κόμμα ἡταν ἀντίθετο (καὶ χρειάστηκαν δεκαπέντε χρόνια πονηρίες τοῦ *Ἐνγκελς* γιά νά δεῖ, λαθραία, τό φῶς τῆς δημοσιότητας), ἀλλά διότι φαίνεται ὅτι θά ἡταν οἱ ἴδιοι οἱ «φυσικοί» του ἀποδέκτες πού θά δημιουργοῦσαν προβλήματα. Οἱ ἀστοί «δημοσιογράφοι» πρώτα ἀπ' ὅλους, ὡς κι οἱ ἐργάτες θά ἔκαναν τέτοια κατάχρηση τοῦ κειμένου τῆς Γκότα μέχρι τοῦ σημείου νά τό θεωρήσουν σάν κομμουνιστικό κείμενο. Ἀν ή ίστορία ἔχει βαλθεῖ νά προχωρεῖ μέ τέτοιου εἰδους παρεξηγήσεις σέ σχέση μέ τό ἴδιο τό πρόγραμμα, δέν ἀπομένει παρά νά σηκώσει κανείς τά χέρια καὶ νά ἀφεθεῖ στήν ἀπροσδόκητη διαλεκτική της. Ἡ ὄντη «*dixit et salvavi animam meam*» ἔχει κι αὐτή τήν ἔννοια. «Ο, τι καὶ νά συμβεῖ, ἀκόμη καὶ τό καλύτερο, ἔγω θά ἔχω κάμει τό καθηκον μου καὶ θά ἔχω λυτρώσει τήν ψυχή μου ἀπ' τό θυμό, χάρη στό παρατημένο στό συρτάρι κείμενο μου.

Παράδοξη ἀντίληψη πολιτικῆς καθοδήγησης ἀπό ἔναν ἡγέτη τόσο ἀδιαφυλονίκητο διόπος δ Μάρξ. Ὁ *Ἐνγκελς* ἄλλωστε ἡταν σύμφωνος. Μήπως δέν ἔξηγει στόν Μπέμπελ, σέ ἔνα του γράμμα (δ Μάρξ εἶναι ἡδη νεκρός), ὅτι «οὔτε δ Μάρξ οὔτε ἔγω δ ἴδιος ἐπεμβαίναμε στήν πολιτικές ὑπόθεσεις τοῦ κόμματος παρά μόνο, καὶ ἀποκλειστικά, γιά νά ἐπανορθώσουμε θεωρητικές πλάνες»; Ἀπό τή μιά πλευρά λοιπόν η θεωρία, ἀπό τήν ἄλλη η πολιτική. Ἡ πολιτική ἀποκλειστική ὑπόθεση τοῦ κόμματος, η θεωρία ἐπιχωριάζει στούς θεωρητικούς. Παράδοξος καταμερισμός ἐργασίας ἀπό θεωρητικούς τῆς ἐνότητας θεωρίας καὶ πράξης. «Ἔτοι είναι. Τό ζήτημα, δικα, δέν είναι νά ἀγανακτεῖ κανείς, ἀλλά νά καταλάβει. Καί γιά νά καταλάβει κανείς αὐτές τίς παρανοήσεις, αὐτά τά συμπτώματα, θά πρέπει νά μπει στή λογική μιᾶς πραγματικότητας γεμάτης ἀπό τερατώδη αὐτονότητα καὶ ἀνωμαλίες πού ἀπό πολύ παλιά ἐπήραν τό ὄνομα μαρξιστική σκέψη ή «σκέψη τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ *Ἐνγκελς*». Πόσες φορές δέν χρησιμοποιήσαμε τόν δρο αὐτό χωρίς ν' ἀνα-

ρωτηθοῦμε γιά τό λόγο ὑπαρξής του! Οσάκις σήμερα ξαναγυρνάμε στόν δρο «σκέψη τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ *Ἐνγκελς*» καὶ τίς μικρές φράσεις-συμπτώματα στήν Ἀλληλογραφία τους, ἡ ντροπή μᾶς ἀνεβαίνει στά μοῦτρα. Πώς μπορέσαμε νά προφέρουμε φόρμουλες πού κουναλούσαν πάνω τους παρόμοιες δλακεῖς ἔχοντας τήν ἐντύπωση ὅτι φωτίζουμε τό ἴδιο τό πράγμα;

Γιά νά δοῦμε καθαρά μᾶς χρειάζεται μιά δλόκληρη ἀνάλυση τής σκέψης τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ *Ἐνγκελς*, μιά ίστορία τής διαμόρφωσής της, τής σχέσης της μέ τήν ίστορία τοῦ ἐργατικού κινηματος καὶ εἰδικότερα μέ τίς φιλοσοφικές παρεκκλίσεις εἰδικότερα μέ τίς φιλοσοφικές παρεκκλίσεις πού τοῦ τού χρησίμευσαν ὡς ἐγγύηση.

Ἀλλά αὐτή τήν ίστορία, διπούς ὅλες τίς ίστορίες, πρέπει, ἐστω συνοπτικά, νά τήν ἀφηγηθοῦμε. «Ἄς μοῦ συγχωρεθεῖ λοιπόν αὐτή ή ἀφήγηση, πού θά τήν ξαναπιάσω ἀπ' τήν ἀρχή τρεῖς φορές.

Ιστορία πρώτη

Ἡ ίστορία ἀρχίζει τό 1841. «Οταν στούς κύκλους τῶν νεοεγγλιανῶν τοῦ Βερολίνου ἔκανε τήν ἐμφάνισή του δ Μάρξ, λάμποντας ἀπό νιότη, ἐκεῖνο πού ἐντυπωσίασε ὥλο τον κόσμο σ' αὐτόν τόν νεαρό γενειοφόρο μέ τήν περήφανη μαλλούρα ἡταν

τό διάλεκτο που φανέρωνε τη «μεγαλοφυΐα», τη «φιλοσοφική μεγαλοφυΐα». Συνέπεια τούς πάντες μέ τήν ἐπιστήμη του και τή συγουριά τῆς εὐδημάθειάς του, δύος και μέ τήν ὑπεροπτική δεβαιότητα τῶν ἀπόφεων του. Κανές δέν μποροῦσε ν' ἀντιλέξει. 'Ο Ἐνγκελές, ἀναθυμούμενος ἀργότερα τήν ἐποχή τῆς Ἔκστασης, ἔμελλε νά πει: «Μόνον ἔκεινος ἡταν μεγαλοφυΐα», «έμεις, τό πολύ πολύ, εἴμαστε ταλαντούχοι». 'Η μεγαλοφυΐα είναι μεγαλοφυΐα, είναι κάτι πού δέν ἔχηγεται, τό πολύ διαπιστώνεται. "Αν, ἐπιπλέον, δι μεγαλοφυής είναι και φιλόσοφος, αὐτό δέδαια ἔξηγεται ἀπό τή σκληρή δουλειά πού ἔκανε ἐπί χρόνια μελετώντας ὅλη τήν ἴστορία τῆς φιλοσοφίας, ἀπό τόν Ἐπίκουρο ὥς τόν Χέρκελ, περνώντας ἀπό τόν Ρουσώ, τόν Κάντ και καταλήγοντας στόν Φόνερμπαχ. Τί είναι λοιπόν γιά τόν Μάρξ ή φιλοσοφία; Μέ μιά λέξη, ή ἐπιστήμη τῆς ἀντίφασης. 'Εκεῖνοι πού καλύτερα τό είχαν καταλάβει ἡταν ὁ Χέρκελ, ὁ Φόνερμπαχ ἐπίσης, γι' αὐτό δέν ὑπάρχει φιλοσοφία χωρίς τήν ἀνάγνωση τῆς Μεγάλης Λογικῆς ἡ τῶν δονομαστῶν παραγράφων τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου ἡ τῆς Οὐσίας τοῦ Χριστιανισμοῦ. 'Ο Μάρξ τά 'παιζε ὅλη αὐτά στά δάχτυλα, καλύτερα ἀπό τόν Φόνερμπαχ, καλύτερα κι ἀπ' τόν Στίρνερ, γι' αὐτό ἡταν δι πο μεγάλος. 'Εκεῖνος ΓΝΩΡΙΖΕ. Γνώριζε γιά λογαριασμό δλων, και σέ δλους ή ἐπιστήμη του χρησίμευε ὡς ἔχεγγυο, ὡς ἔγγυή τρια, ὡς ἔγγυή ση. 'Αν ἡ φιλοσοφία είναι ή ἐπιστήμη τῆς ἀντίφασης, είναι ἐπίσης ή θεωρία τῆς ἔγγυή σης, τό είναι στά σύγουρα, ἀρκει νά τήν ἐμπιστευθεὶ κανείς γιά νά κατανοήσει τήν κρυψιμήν ούσια τῶν πραγμάτων.

Μέ ὅλη τήν περιηφάνεια του δι Μάρξ είσθηλμε δώστοσο στά ἐνδότερα τῶν συνδέσμων τῶν Γερμανῶν προσφύγων στό Παρίσι, ὑστερα στό Λονδίνο, στή «Λίγκα τῶν Δικαίων», τῶν μετέπειτα κομμουνιστῶν. Θά πρέπει νά τά πήγαινε καλά γιατί συναντούσε σ' αὐτούς τούς κύκλους γεννάτους παλαιούς πολεμιστές, χωρίς αὐταπάτες, γιά τούς δποίους ή φιλοσοφίας ἡταν καλό πρόγραμμα ἀλλά δέν δάραινε πολύ στήν πάλη τῶν τάξεων. Είχαν τήν τύχη νά μετροῦν ἀνάμεσά τους τόν μεγαλύτερο φιλόσοφο ἔκεινον τοῦ καιροῦ: τόσο τό καλύτερο. Τόν ἔδαλαν στή δουλειά παραγγέλλοντάς του νά γράψει ἔνα σχέδιο πολιτικοῦ Μανιφέστου γιά νά συνεναθοῦν οι ἐργάτες σέ ἔνα κόμμα πού ἔνιωθαν ἡδη νά πνει πάνω ἀπό τήν Εύρωπη τῆς Ιερᾶς Συμμαχίας ὁ μεγάλος ἄνεμος τοῦ 1848. Παρήγγειλαν λοιπόν στόν Μάρξ και τόν "Ἐνγκελές μαζί αὐτό τό Μανιφέστο, δι Μάρξ ἀποδέχτηκε τήν παραγγελία, ἀλλά ὅπως δέν τηροῦσε τήν ὑπόσχεσή του ή Λίγκα ἀνυπομονούσε και δι Μάρξ, στά τέλη τοῦ 1847, ἐδέσης νά ωρίζει στό χαρτί, πολύ διαστικά, τίς θέσεις τοῦ ἐν λόγω Μανιφέστου. 'Ολη ή ίστορία πού δικολούθει στηρίζεται στίς παροιμιώδεις παρεχηγήσεις αὐτῶν τῶν θέσεων.

Ἐπειδή οι θέσεις τοῦ Κομμονιστικοῦ Μανιφέστου είναι φιλοσοφικές, δέν είναι δύσκολο νά τίς συνοψίσει κανείς σέ μερικές βασικές ἀρχές.

'Αρχή I: 'Η ίστορία διλόκληρη είναι ή ίστορία τῆς πάλης τῶν τάξεων, πού φέρνει ἀντιμέτωπους τούς ἔκάστοτε κατόχους τῶν μέσων παραγωγῆς (μικροϊδιοκτήτες στήν Αθήνα, μεγαλογαιοκτήμονες στή Ρώμη, «ἀνθρώπους μέ τά δουκάτα» σήμερα) μέ τούς μικροαγόροτες πού ὑφίστανται τήν ἐκμετάλλευση, τούς ἀπόκληρους ἰδιοκτήτες. Τάξη ἔναντιον τάξης. 'Αρα προτεραιότητα τῶν τάξεων πάνω στήν πάλη τῶν τάξεων. 'Ετσι προχωράει ή ίστορία, ή πάλη είναι δι «κινητήρας».

'Αρχή II: 'Αρχή και «κινητήρας» τῆς πάλης είναι ή ἀντίφαση, είναι ή ούσια τῆς πάλης. Μιά τάξη δέν ἀγωνίζεται ἔναντιον μιᾶς ἀλλης τάξης παρά ὅταν διαπνέεται ἀπό τήν ἀντίφαση, είναι ή ἀντίφαση πού, «ἀναπτυσσόμενη», κάνει τήν ίστορία νά προχωράει, τήν κάνει νά περνᾶ ἀπό τή μιά μορφή στήν ἄλλη, στήν ἀνώτερη, και ἐν τέλει καταλήγει νά τήν διδηγήσει μέ-

χρι τή σημερινή κυριαρχη Μορφή, τή Μορφή τῆς ἀντίφασης μεταξύ κεφαλαιοκρατικής τάξης και κατόχου τῶν σύγχρονων μέσων παραγωγῆς ἀπό τή μιά πλευρά και τήν προλεταριακή τάξη ἀπό τήν ἄλλη, στερημένη ἀπό τά πάντα. 'Οθεν τούτος είναι δ τελευταίος ἀνταγωνισμός, μετά ταῦτα ἔρχεται δ κομμουνισμός (sic).

'Αρχή III: Κάθε ἀντίφαση, κινητήρας τῆς αὐτοανάπτυξής της, ἐμπεριέχει τήν ἀρχή τῆς ὑπέρθιασής της, τής ἀρνητικής της και τής ἐπανασυμφύλωσής τῶν ἀντιθετικῶν τῆς δρων. Πρόκειται γιά τήν περιβόητη ἀρχή τοῦ ἔγειλιανοῦ Aufliebung, τήν ἀρνητικής ἀρνητικής, πού ὑπόσχεται θεωρητικά και ἀλάνθαστα τό τέλος τῆς ίστορίας, τήν παγκόσμια συμφύλωσή τῶν ἀντιθετών, σύμφωνα μέ τούς δρους τῆς ἀνάπτυξης τῶν μορφῶν τῆς ίστορικῆς διαλεκτικῆς.

'Αρχή IV: 'Η ίστορία προχωράει μέ τήν ἀρνητική. Φτιάχνεται ἀπό τήν «κακή πλευρά», ἀπό τήν ἀρνητική τάξη, τήν κυριαρχούμενη, κι ὅχι τή θετική κοινωνική τάξη, τήν κυριαρχη. Φτιάχνεται ἀπό αὐτούς πού ὑφίστανται τήν ἐκμετάλλευση κι ὅχι ἀπό τούς ἐκμεταλλευτές, σήμερα τή φτιάχνουν οί προλετάριοι κι ὅχι οί καπιταλιστές.

'Αρχή V: 'Αρκει πρός τούτο ή ἀρνητική τάξη νά ἔνωθει μέσα στήν ἀρνητική της συνθήκη, ἀπό τάξη καθ' ἔαυτήν (ἀρνητική de facto) νά συγκροτηθεὶ σέ τάξη δι' ἔαυτήν (ἀρνητική de iure). Χάρη σ' αὐτή τήν ἀρνητική δροκανίζει κι ἀποσυνθέτει διλόκληρο τό σύστημα κυριαρχίας τῆς ὑπόχουσας τάξης, τοῦ καταστρέψει τούς θεσμούς, τό κράτος, τήν οἰκογένεια, τή θρησκεία, τοῦ ἀρνεῖται τίς ἰδέες, και κατατάσσει τούς ἀνθρώπους σέ δύο στρατόπεδα, δόπτε ή πάλη τῶν ἰδεῶν γίνεται ἐφικτή ὡς πάλη τῶν τάξεων. 'Σ' αὐτή τήν ἰδεολογική ταξική πάλη τό προλεταριάτο συνειδητοποεῖ τόν ἔαυτό του και τήν ἀποστολή του, συγκροτεῖται σέ τάξη, ἐνώ ή κεφαλαιοκρατική τάξη προαισθάνεται τό ἐπικείμενο τέλος τῆς διασποράς της. ('Ο Γράμματις ἔκανε δηνερα μ' αὐτό τό κείμενο στό δόποιο ἀπέδιδε ἔνα «γνωσιολογικό» νόημα, μυθικό και λάθος).

'Αρχή VI: Τό τέρμα αὐτής τῆς ἀντιφατικής και ἀρνητικής διαδικασίας, τῆς προτεραιότητας δηλαδή τῶν τάξεων πάνω στήν πάλη τους, τῆς πρωτοκαθεδρίας τοῦ ἀρνητικοῦ στοιχείου πάνω στό θετικό, είναι ή Ἐπανάσταση, ή μεγάλη Ἀνατροπή τοῦ 'Οχι μέσα στό Ναι, ο θρίαμβος τῶν ύψισταμένων τήν ἐκμετάλλευση πάνω στούς ἐκμεταλλευτές, τό τέλος τοῦ κράτους, καθώς τό προλεταριάτο θά γίνεται τό ἰδιο κράτος και ή ἐδεολογία του θά ἀποβεῖ κυριαρχη ἐδεολογία. Τέλος τοῦ κράτους, τέλος τῆς ἐδεολογίας, τέλος τῆς ἀστικῆς οἰκογένειας, τέλος τῆς ήθης και τῆς θρησκείας, κάθε μέρα θά είναι Κυριακή, η διασπορά τῆς «τεμπελιᾶς», πού μιά μέρα θά δοξολογήσει δ Λαφάρη, σοδαρός ωστόσο αὐτός, θά σημάνει γιά δλους τούς πνευματικούς και χειρώνακτες ἐργαζομένους...

'Ιδού λοιπόν πῶς ή «έργασία τοῦ ἀρνητικοῦ» καταλήγει στήν Ἐπανάσταση πού τό Μανιφέστο τοῦ 1847-48 ἀναγγέλλει ως

προφανή. "Ας ξέρουμε ότι τό κείμενο αύτό πέρασε παντελώς άπαρατήρητο μέσα στήν έπαναστατική θυέλλα τοῦ 1847-48, άλλα άπλεμενε κάτι απ' αύτό στά άρχεια καί τή μνήμη τοῦ γερμανικοῦ σοσιαλιστικοῦ κόμματος.

"Απομένει έπισης διό τό κείμενο αύτό ότι ήταν τό κοινό ἔργο τῶν κομμουνιστῶν τοῦ 1847, καί τοῦ Μάρξ πού τό ἔγραψε καί τοῦ "Ἐνγκελς πού προηγούμενως είχε συντάξει πολλές παραλλαγές, μιά κι αὐτός δ στοιμένος δ Μάρξ δέν στρωνόταν στή δουλειά. (Γνωρίζουμε διό τό τήν πένα τοῦ "Ἐνγκελς τήν «κομμουνιστική κατήχηση», καθάρια σάν τό νερό τῆς πηγῆς). Αύτή η συνύφανση δρίσκεται στή ρίζα τῆς πιό ώραιάς καί τῆς πιό σκανδαλώδους ιστορίας τοῦ αἰώνα: πρόκειται γιά τήν ιστορία τῆς σκέψης τοῦ Μάρξ καί τοῦ "Ἐνγκελς, καθ' δσον οι δύο αὐτοί ἀνδρες δρῆκαν τόν τρόπο ν' ἀνταμώσουν γιά νά χουν μία σκέψη. Πέρασαν τή ζωή τους νά τήν ἀναπτύσσουν, νά τήν ἔξηγούν, νά τήν τεκμηριώνουν μέγιγαντιαία ἔργα, ὅπως ή Κριτική τῆς Πολιτικῆς Οίκονομίας, τό Κεφάλαιο, Ἀλληλογραφία πάνω στό Κεφάλαιο, τό "Αντι-Ντύρινγκ, Ἐπανάσταση καί Ἀντεπανάσταση στή Γερμανία κλπ.

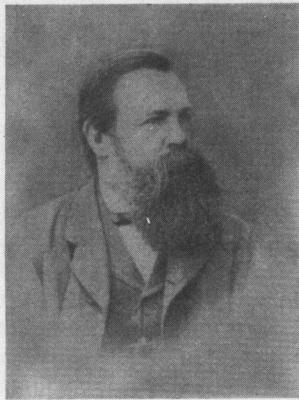
"Αν ἀπαιτεῖται νά ἀνταμούν δύο ἀνθρώποι γιά νά συλλάμβουν μία σκέψη, νά κάτι πού ἀνατρέπει δλες τίς ἀρχές τῆς ψυχολογίας καί προοινίζεται τή «διυποκειμενικότητα». "Αν χρειάζονται δύο ζωές γιά νά ἀναπτυχθεῖ μιά σκέψη, νά κάτι πού ἐγκαινιάζει μιά νέα μορφή καταμερισμοῦ ἔργασίας, κάτι πού ἀνατρέπει δλη τή μαρξιστική θεωρία ἐπί τοῦ ζητήματος. Ωστόσο, πρέπει νά περάσει κανείς διό τό δω γιά νά κατανοήσει ἐτούτη τήν ἐποποία τῶν νέων χρόνων, πού κατέληξε σ' αὐτό πού, γιά πάντα (,), δονομάζεται μαρξιστική σκέψη, σκέψη τοῦ Μάρξ καί τοῦ "Ἐνγκελς, διαλεκτικός ύλισμός.

"Αλλά κι ἐδῶ γιά νά καταλάβει κανείς πρέπει ἀκόμη μιά φορά νά διηγηθεῖ τήν ιστορία, ὅπως τή διηγοῦνται στά παιδιά, ἀπό τήν ἀρχή. "Ηταν μιά φορά κι ἔναν καιρό...

Ιστορία δεύτερη

Μάλιστα, ήταν μιά φορά, τή δεκαετία τοῦ 1840, δύο νέοι Γερμανοί φοιτητές.

Ο ένας δονομαζόταν Κάρολ Μάρξ, γιος ένός φιλελεύθερου δικηγόρου από τή Ρηνανία, γόνου μιᾶς μακρᾶς γεννᾶς ραδίνων, Ἐδραιού προστήλυτου στό χριστιανισμό, από τήν Τρίαρι, καί μιᾶς ὑπέροχης μάνας, ἐλαφρῶς προστατευτικής, κόρης τῆς τοπικῆς ἀριστοκρατίας, ώραιάς σάν τή νύχτα. Ο ἄλλος, δ "Ἐνγκελς, ήταν γιός διοιητήνων δάμβακος από τή Ρηνανία πού είχαν ἐγονοτάσια λίγο-πολύ παντού στή Δυτική Εύρωπη, κι ἔνα μεγάλο στό Μάντσεστερ. Σπούδασεν καί οι δύο τους νομικά, δ Μάρξ ἐπιπλέον σπούδασε ιστορία καί φιλοσοφία στό Βερολίνο. Ἐκεί γνώρισαν τόν δόκτορα Κλάμπ, στούς κύκλους τῶν «νεοεγελιανῶν» οι δοποῖοι τά δράδια ἐπίγαν μεγάλα ποτήρια μπίρας τραγουδώντας καί δνειρευόμενοι τήν ἄνοδο στό θρόνο τοῦ Φρειδερίκου - Γουνιέλμου, τοῦ διαδόχου πού τόν θεωρούσαν φιλελεύθερο, ἐπίναν στήν ὑγεία τῆς μεγάλης Μεταρρύθμισης τοῦ κράτους πού διάδοχος ού ποσχόταν. Ἀλλά δταν δ πρίγκιπας διέβηρε στό θρόνο, μετατράπηκε σε δεσπότη καί ἐπέβαλε στή Γερμανία, τής Ρηνανίας συμπεριλαμβανομένης, τό νόμο τῆς αὐθαίρεσίας. Καθώς οι νεοεγελιανοί ἔγιναν "τούρκοι", δ Φρειδερίκος ξανάφερε στό Βερολίνο τόν ἀντιδραστικό γέρο φιλόσοφο Σέλιγκ γιά νά ἐπιβάλει στό πανεπιστήμιο τή βασιλεία τῆς Τάξης, ἐνδή η φιλοσοφία ἐτέθη ἐν διατεταγμένη ὑπηρεσίᾳ, ἐκτός διό ἐκείνη τοῦ Γκάνς, δ δοποῖος, προστατευμένος από τήν ήλικιά καί τή γνώση, συνέχιζε τή φιλελεύθερη παράδοση στό πανεπιστήμιο. "Ολοι πήγαιναν ν' ἀκούσουν τόν Γκάνς καί, κατά πάσα πιθανότητα, σέ ἔνα διό αὐτά τά μαθήματα δ Μάρξ κι δ "Ἐνγκελς γνωρίστηκαν καλύτερα γιά δλη τους τή ζωή!

Ο Μάρξ ἔλαμπε από φιλοσοφική εὐφυΐα. Ο "Ἐνγκελς τόν θαύμαζε πολύ, παρ' ὅλο πού κι αὐτός ἔπισης είχε ἔνα μεγάλο θεωρητικό τάλαντο, ἔνα πνεύμα καθαρό καί πρακτικό χωρίς τό δμοιο του. Ο καιρός περνούσε! Ο Φρειδερίκος-Γουνιέλμος IV κρατιόταν πάντα καλά στήν ξένουσία. Ο Μάρξ φλερτάριζε τήν Τζένη, καί τελικά τήν παντρεύτηκε. Οι γονεῖς τοῦ "Ἐνγκελς ἔκριναν διό είχε μάθει ἀρκετά καί ἀποφάσισαν νά τού ἐμπιστεύθουν τή διεύθυνση τοῦ ἐργοστασίου στό Μάντσεστερ.

Ο "Ἐνγκελς ἔφτιαξε τά πράματά του κι ἀναχώρησε γιά τό μέλλον. "Εγινε δεκτός στό Μάντσεστερ από τόν ὑπευθύνους τοῦ ἐργοστασίου πού τόν ξενάγησαν στά κτίρια τῆς παραγωγῆς. Στή διάρκεια αὐτῆς τῆς ἔπισημης ἔπισκεψης δ "Ἐνγκελς παρατήρησε μιά νέα κοπέλα στή δουλειά της, ζήτησε πληροφορίες γι' αὐτήν. "Ηταν μιά νέα ἐργάτρια, Ιολανδέζα μετανάστρια, μιά O.S., δούματι Μάρου. Ο "Ἐνγκελς σώπαινε, ξεμπέρδεψε μέ τά τής ὑποδοχῆς στό ἐργοστάσιο, πήγε σπίτι του, ἀλλά ἐπέστρεψε μόνος στό ἐργοστάσιο, μέσα στή νύχτα, γιά νά συναντήσει αὐτήν τή Μάρου πού τώρα τού φάνηκε ἀκόμη πιό ώραιάς καί, δταν τής τό ζήτησε, αὐτή δέχτηκε νά τού ξαναδείξει τό ἐργοστάσιο. "Εκαναν πάλι από τήν ἀρχή τό δρόμο τοῦ πρωινοῦ, ἀλλά μόνοι, μιλούσε ή Μάρου. Αὐτά πού ἔλεγε δέν είχαν μεγάλη σχέση μέ τά σχόλια τῶν ὑπευθύνων. "Ελεγε: "Υπάρχουν («es gibt») ἐδῶ ἀνδρες καί γυναικες πού τούς πέταξαν στό δρόμο ἀφοῦ τούς ἔκαψαν τά σπίτια, τούς ξέφραξαν τά χωράφια (Faktum), κι ὑστερα αὐτοί ξεκίνησαν μέ τά πόδια, μέ ἀδειο στομάχι, γιά τούς μεγάλους δρόμους τῶν πόλεων, νά δροῦν μεροκάματο, νά δουλέψουν μέ δποιαδήρητε τιμή, νά μήν πεθάνουν τής πείνας. "Ηλθαν ὡς ἐδῶ, δρῆκαν τήν πόρτα τής φάμπτικας ἀνοιχτή, τούς δέχτηκαν σάν ζητιάνους, γιά ἔνα κομμάτι ψωμί. Πίσω ἀπό τούς ψηλούς τοίχους δρθώνονταν τά κάστρα τής διοιητήκανικῆς ἀριστοκρατίας πού κατεῖχε τά πάντα μέσα στό ἐργοστάσιο καί ἐπέβαλλε τή βασιλεία τοῦ ἀδυσώπητου νόμου της. Κι ἐγώ, ή Μάρου, ήρθα μέ τά πόδια από τήν Ιολανδία, κι ἐγώ γιά νά δρώ δουλειά καί ψωμί, νά μήν πεθάνω. Ζῶ μόνη. Είσθε ώραιος, δημως πῶς συμβαίνει καί ξαναγύριστε ἐδῶ; Δέν είσθε τοῦ δικοῦ μας κόσμου, ἀνήκετε στόν κόσμο τό δικό τους, γιατί ξανάρθατε; Ο "Ἐνγκελς δέν ἀπάντησε παρά κοιτάζοντάς την μέ τρυφερότητα, καί κατάλαβε τότε διό τήν ἀγαπούσε. Γιατί; "Ισως γιά τήν δμορφιά της καί τό κουροάγιο της. Μήτως, δημως, ξέρουμε γιατί ἀγαπάται; Δέν είπε δχι ή Μάρου, καί πήραν μαζί τό δρόμο γιά τήν πόλη, χαμένη δλόκηρη στό καταφύγιο τής κρύας νύχτας πού τή διαπερνούσαν τά φώτα.

*O.S.: Ouvrière spécialisée, κατά τή σύγχρονη δρολογία, ειδικευμένη ἐργάτρια. Στήν πραγματικότητα ἀνειδίκευτη ἐργάτρια στήν ἀλυσίδα παραγωγῆς.

Διδαγμένος ἀπ' αυτή τήν ἐμπειρία ὁ Ἐνγκελς φίχτηκε στή δουλειά, μελέτησε μέσα ἀπό βιβλία ἀλλά καὶ ἐπί τόπου, κι ἔγραψε τό 1845 ἔνα βιβλίο, τίν *Κατάσταση τῶν ἐργατικῶν τάξεων στήν Αγγλία*, πού τέλειωνε μὲ τήν ἥττα τῶν χαρτιστῶν, καὶ δπού ἡ παγκόσμια ἴστορία ἔτελος διαφορετικά ἀπ' ὅ, τι στά σχήματα τοῦ *Μανιφέστου*. Ἐδῶ ὅλα ἔξαρτιόνταν ἀπό τίς συνθῆκες ζωῆς (*Lebensbedingungen*) καὶ ἐργασίας (*Arbeitsbedingungen*) πού ἐπιφυλάσσονται στούς ἐργαζομένους, τά πάντα ἀνάγονταν στή μεγάλη ἀπαλλοτρίωση τῆς πρωταρχικῆς συσσώρευσης, πού πέταξε αὐτούς τούς ἀνθρώπους ἀπό τό καμένο σπίτι στούς δρόμους καὶ τούς ἔριξε στά χέρια τῶν τοπικῶν κατόχων τῶν μέσων παραγωγῆς. Δέν ὑπάρχει στήν ἐργασία αὐτή ζήτημα ἔννοιας, ἀντίφασης, ἀρνητικότητας, προτεραιότητας τῶν τάξεων πάνω στήν πάλη τῶν τάξεων, προτεραιότητας τοῦ ἀρνητικοῦ ἐπί τοῦ θετικοῦ. Ἀντίθετα, ἀναδεικνύεται μάτι κατάσταση πραγμάτων, ἀποτέλεσμα μᾶς δλόκληρης ἴστορικης διαδικασίας, ἀπρόβλεπτης ἀλλά ἀναγκαίας, πού παρηγαγε μάτι δρισμένη κατάσταση πραγμάτων: τούς ὑφισταμένους τήν ἐκμετάλλευση στά χέρια τῶν ἐκμεταλλευτῶν. Ἀλλά κι αὐτή ἐπίσης, ἥταν τό ἀποτέλεσμα μᾶς ἴστορίας γεγονοκῆς [*factuelle*]. Οἱ ἀνθρώποι πολέμησαν γιά νά κρατήσουν τά χωράφια τους, τούς πολέμησαν γιά νά τούς ἔκελληρίσουν, ἔχασαν, προσλήφθηκαν στή σκλαβιά τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς, ἀντιστάθηκαν ὅπως τό μπόρεσαν, κολλημένοι στόν τούχο μέρα τή μέρα, μέσα στή συναδέλφωση τῆς ἀλληγεγγύης τῶν ἐκμεταλλευμένων, πάντα ὅμως δλομόναχοι ἀπέναντι στήν ἐργατική ἀστυνομία τῆς ἐργοδοσίας καὶ τῆς δικτατορίας της. Τό μόνο πράγμα πού κατάλαβαν ἥταν ὅτι δέν μποροῦν νά παλεύουν μόνοι τους ἀλλά πρέπει νά ἔνωθοῦν γιά νά ἀποκήσουν δική τους δύναμη στόν ἄγωνα, ν' ἀντιμετωπίζουν τίς ἀντίξοότητες, νά συσπειρώνουν τούς ἄγωνιστές μετά ἀπό κάποια ἥττα καὶ νά ἔτοιμάζουν τήν αὐριανή ἐπίθεση. Κατάλαβαν ἐπίσης ὅτι ἡ ἔνότητα σ' αὐτό τόν ἄγωνα περιέχει δύο ἐπίπεδα: τό οἰκονομικό, ὅπου ἡ πάλη διεξάγεται γιά τίς συνθῆκες ζωῆς, καὶ τό πολιτικό, ὅπου ἡ μάχη είναι γιά τήν ἔξουσία. Τά κατάλαβαν ὅλ' αὐτά τόσο καλά ὡστε, χωρίς τή δοθεία κανενός φιλοσόφου, ἔκτος ἀπό τόν *"Οονεν*, ἔφτιαξαν μόνοι τους τήν πρακτική φιλοσοφία τῆς ἰδρυσης τού συνδικάτου καὶ τού χαρτιστικοῦ κόμματος πού προξένησαν τόν πρώτο μεγάλο τρόμο στήν ἀγγλική μπονδζουαζία. Τό γεγονός ὅτι ὁ χαρτισμός ἥττήθηκε είναι μιά ἀλλή ἴστορία ἀλλά ὁ Ἐνγκελς συνήγαγε κι ἐκεῖνος τό μάθημα, ἀπ' ὅσα μπόρεσε νά παρατηρήσει χάρο στή Μάρω, ὅτι ὑπάρχει μέσα στήν ἴστορία μιά φιλοσοφία ἐπί τῷ ἐργῳ, ἀλλά αὐτή είναι μιά φιλοσοφία χωρίς φιλοσοφία, χωρίς ἔννοιες, οὔτε ἀντίφαση, κι ὅτι αὐτή ἡ ἐμπράγματη φιλοσοφία δρᾶ στό ἐπίπεδο τῆς ἀναγκαιότητας τῶν θετικῶν γεγονότων κι ὅχι στό ἐπίπεδο τοῦ ἀρνητικοῦ ἡ τῶν ἀρχῶν τῆς ἔννοιας, ὅτι σκασίλα της ἡ ἀντίφαση καὶ τό τέλος τῆς *Ίστορίας*, ὅτι σκασίλα της ἀκόμη κι ἡ *'Επανάσταση* ὡς ἀρνητικότητα καὶ μεγάλη ἀνατροπή, ὅτι αὐτή ἡ φιλοσοφία είναι πρακτική, ὅτι σ' αὐτήν δεσπόζει ἡ προτεραιότητα τῆς πρακτικῆς καὶ τής συνεργασίας τῶν ἀνθρώπων ἐπί τής θεωρίας καὶ τής κατά Στίροντος ἐγώιστικής αὐτονομίας τού ἀτόμου, μέ δυό λόγια ὅτι ὑπάρχει κάτι τό ἀληθινό στό *Μανιφέστο* ἀλλά ὅλα είναι λάθος σ' αὐτό, διότι είναι ἀνάποδα καὶ γιά νά φτάσει κανείς τήν ἀλήθεια πρέπει νά σκεφθεῖ διαφορετικά.

“Ολ' αὐτά δρίσκονται εἴτε σέ ψήγματα εἴτε ἀτόφια στό βιβλίο τοῦ *Ἐνγκελς*. Δημοσιεύτηκε τό 1845 στό Μπάρμεν, χαιρετίστηκε καὶ λησμονήθηκε: στό κάτω κάτω, σκέφτηκε δ Μάρξ, ἡ *Αγγλία* είναι ἡ *Αγγλία*, δέν είναι ἡ κλασική χώρα τῶν ἀπαναστάσεων ὅπως ἡ *Γαλλία*, οὔτε τής φιλοσοφίας ὅπως ἡ *Γερμανία*, δεδομένου, ἔννοειται, ὅτι ἡ *'Επανάσταση* δέν μπορεῖ παρά νά είναι πολιτική ἡ καλύτερα φιλοσοφική. *Η* ἥττα τοῦ χαρτισμού τό ἀποδεικνύει: αὐτοί οί *Αγγλοι* δέν στέκονται στό

ὑψος τῆς ἴστορίας: πολύ καλός είναι δ *Ἐνγκελς*, ἀλλά ὅχι καὶ νά συζεῖ μέ μιά *Ιολανδέζα* ἐργάτρια χωρίς νά τήν ἔχει στεφανωθεῖ. *Οπως* καὶ νά τό κάνεις πρέπει νά ναι κανείς σοβαρός. Δέν είναι οι γυναίκες O.S. πού θά μᾶς δώσουν μαθήματα παγκόσμιας καὶ ἐπαναστατικής ἴστορίας.

Τό πιό ώραιο «μαργαριτάρι» αὐτής τῆς παρανόησης παραμένει καὶ θά είναι γιά πάντα τό πρόχειρο σχεδίασμα (γιατί σχεδίασμα ἥταν) τῶν Θέσεων γιά τόν *Φόνερμπαχ*, ὅπου δ *Ἐνγκελς* συγκέντρωσε ὅλες μαζί τίς παρεξηγήσεις σέ ἔντεκα στοχαστικές ἀλλά δημος ἀποφαντικές καὶ βιαστικές θέσεις. Αὐτές τίς θέσεις, πού δ Μάρξ πέταξε διαστικά στή χαρτί μ' ἔνα μαλύβι, δ *Ἐνγκελς* ἔμελλε νά τίς δημοσιεύσει ἀργότερα ὡς παράρτημα στό *Ἀντι-Ντύριγκ*, χαρακτηρίζοντάς τες, χωρίς καμά σεμνότητα, ὡς «τό σπέρμα τῆς κοσμοαντίληψής μας», ὡς ὑπόσχεση ἐν τέλει γιά μιά ἐπανάσταση στή φιλοσοφία, ὑπέγρυ πάσης δυνατῆς ἐπανάστασης, τής πολιτικής συμπεριλαμβανομένης.

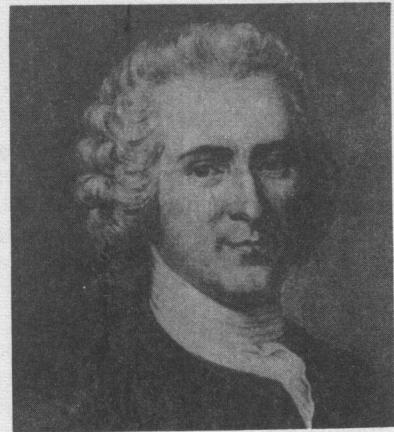
Ξέρουμε ὅτι οι Θέσεις γιά τόν *Φόνερμπαχ*, πού ὡς ἀμεσο στόχο ἔχουν τή ρήξη μ' ἔναν ἄνδρα πού ἔνέπνευσε δλόκληρη τή γερμανική *Ἄριστερά* (*Ἐνγκελς*: «*Εμμαστε τότε δλοι φιούερμπαχικοί*»), ἀσκοῦν κριτική στόν *Φόνερμπαχ* πολύ περισσότερο στό ὄνομα τοῦ *Φίχτε* κι ἔνός ἀμαλγάματος *Φόνερμπαχ* καὶ *Φίχτε* παρά σέ συνάρτηση μέ μιά «νέα κοσμοαντίληψη». Σέ σχέση μέ τόν *Χέγκελ* μᾶλλον — καὶ ἀπό μακριά — πάνε πίσω, δρίσκονται πίσω ἐν σχέσει μέ τήν κριτική πού ἀσκησε δ *ΐδιος* δ *Χέγκελ* στόν *Φίχτε*. Ἀλλά ἂς δοῦμε πώς ἐμφανίζονται καὶ πώς λειτουργοῦν.

Συμπυκνώνονται σέ μιά ἀπολογία τῆς πράξης ταυτισμένης μέ τήν ὑποκειμενική παραγωγή ἔνός *Υποκειμένου* πού δέν φέρει τό ὄνομά του (έκτος κι ἀν πρόκειται γιά τό *Υποκειμένο τοῦ Φόνερμπαχ*, τήν ἀνθρωπότητα, τούς «ἀνθρώπους», τούς δποίους δ *Στίροντος* θεώρησε ὅτι ἀποτελοῦν τόν νέο πυρήνα τῆς *Θρησκείας τῶν Νέων Χρόνων*). Γ' αὐτό δ *Ἄρδον* είχε ἀπόλυτα δίκιο ὑποστηρίζοντας ὅτι δ *Στίροντος* «πέρασε ἀπό δῶ».

Στό ὄνομα αὐτής τής ἀπολογίας τῆς πράξης, ἔννοούμενης ως «ἀνθρώπινης ὑποκειμενικότητας», δ *Μάρξ* κατακρίνει «τήν ἔλλειψη δλων τῶν παλαιότερων μορφῶν ὑλισμοῦ, περιλαμβανομένου τοῦ ὑλισμοῦ τοῦ *Φόνερμπαχ*»: ἡ πραγματικότητα, δ συγκεκριμένος κόσμος θεωρεῖται μέ τή μορφή ἀντικειμένου ἡ ἐποπτείας, ὅχι δημος ὡς συγκεκριμένη ἀνθρώπινη δραστηρίστητα», ως πρακτική, οὔτε μέ ὑποκειμενικό τρόπο. Προκαλῶ τόν οἰονδήτοτε ἀντι πορεινά καταλάθει αὐτό τό πάθος. *Ἀπορρέει* λοιπόν ἀπ' αὐτή τήν πηγή ὅτι ἡ ἐνεργητική πλευρά μέσα στήν ἴστορία τῆς φιλοσοφίας ἀναπτύχθηκε ἀπό τόν *ἰδεαλισμό* (!) κι ὅτι δ *Φόνερμπαχ* «δ δποίος θέλει νά χει νά κάνει μέ αισθητά ἀντικείμενα, πού διαφέρουν πραγματικά ἀπό τά νοητά ἀντικείμενα, ἀλλά τήν *ΐδια* τήν ἀνθρώπινη δράση δέν τήν ἀντιλαμβάνεται ως ἀντικειμενική δράση». «Γ' αὐτό δέν ἀν-

τιλαμδάνεται τή σημασία της ἐπαναστατικῆς, της κριτικῆς πρακτικῆς δράσης» (sic). Καί φυσικά! Αύτός δὲ πρόσημος ἔπαινος στή φιλοσοφία τοῦ Φίχτε, πού διαπερνά τίς «Θέσεις» σέ δόλο τους τό εύρος, μετριάζεται ώστόσο μέ τήν παρεμβολήν φούεμπαχιανῶν θεμάτων, πιό «ὑλιστικῶν», δπως ἐκεῖνο τῆς «δάσης». Παραδείγματος χάριν, τό διαδόητο ἀπόσπασμα γιά τή θρησκεία: πρέπει, λέει, ὅχι μόνο νά κριθεὶ θεωρητικά ἀλλά καί νά δρεθεὶ ἡ «ἐπίγεια βάση της», ή «ὑλική», νά γίνει γνωστό ὅτι ή θεία οἰκογένεια δέν είναι παρά ή ἔξιδανικευμένη μεταφορά τῆς ἐπίγειας οἰκογένειας: «Ἐπομένως, ἀφοῦ λ.χ. ἀποκαλύφθηκε ὅτι ἡ ἐπίγεια οἰκογένεια ἀποτελεῖ τό μυστικό τῆς ἄγιας οἰκογένειας, πρέπει τώρα αὐτή ἡ ἐπίγεια οἰκογένεια νά ὑποδηθεὶ στή θεωρητική κριτική καί αὐτή στήν πράξη θά πρέπει νά ἐπαναστατικοποιηθεῖ». Δέν πρόκειται, ὅμως, παρά γιά αὐταπάτη. Υλιστικό, δέβαια, τό ἀπόσπασμα αὐτό θά ἡταν ἂν δέν ἐπαιροντεί τοῖς μετρητοῖς τόν δρισμό τῆς ἐπουράνιας οἰκογένειας, ἀν δέν είχε δηλαδή τή σιγουριά ὅτι τό μυστικό τής δρίσκεται στήν ἐτίγεια οἰκογένεια, ἐνώ στήν προκειμένη περίπτωση πρόκειται γιά ἐντελῶς διαφορετικό πράγμα. Ό κόσμος ἔτσι γίνεται ἔνα πλήρες compedium, γεμάτο μυστήρια πού ἀποκρύπτουν τά μυστικά τους μέσα στόν ἑαυτό τους ἡ κοντά στόν ἑαυτό τους. Ἐπειδή, ὅμως, δ κόσμος περικλείει δόλο τό νόημά του στόν ἑαυτό του καί στόν ἀνθρώπῳ πού είναι η ούσια του, ἀρκεὶ μιά καλή ἐρμηνευτική γιά νά τόν ἔχηγήσει. Καί παρά τή δυναμική ἐπιστροφή τοῦ Φίχτε στή μικρή θέση 5: «Ἐπειδή ὁ Φόνερμπαχ δέν μένει ἴκανοτο ιμένος μέ τήν ἀφηρημένη νόηση, ἐπικαλεῖται τή συγκεκριμένη ἐποπτεία, ἀλλά δέν ἀντιλαμδάνεται τόν αἰσθητό κόσμο ὡς πρακτική ἀνθρώπινη, συγκεκριμένη δράση» (Θέση 5), είναι η ἐρμηνευτική τοῦ Φόνερμπαχ πού θριαμβεύει καί σ' αὐτή τήν ἔσχατη καί περίφημη πρόταση ἐνός παροιμιώδους ἰδεαλισμοῦ: «Ἡ κοινωνική ζωή είναι στήν ούσια πρακτική. Ὁλα τά μυστήρια, πού παροχετεύονταν τή θεωρία πρός τόν μυστικισμό, δρίσκουν τή λογική τους λύση στήν ἀνθρώπινη πράξη καί στήν κατανόηση αὐτής τῆς πράξης» (Θέση 8). (Καλό είναι νά συγκριθεὶ αὐτή ή θέση μέ τήν ἀπόψη τοῦ Φόνερμπαχ: Φιλοσοφικά χειρόγραφα, σελ. 56, Ούσια τοῦ Χριστιανισμοῦ, σελ. 431). Καί γιά νά ἔκπολλήσει ἀπ' αὐτό τό ἐπικίνδυνο δῆμα δάλος καταλήγει μέ τήν κορδόνα τῆς 11ης Θέσης: «Οἱ φιλόσοφοι μέχρι τώρα δέν ἔκπολλαν τίποτε ἀλλό ἀπό τό νά ἐρμηνεύονταν τόν κόσμο μέ διάφορους τρόπους, ἀλλά τό ζήτημα είναι νά τόν ἀλλάξουμε». Είναι πολύν δρασίο, ἀλλά δέν λέει τίποτε. Τί κερδίζουμε ἀπ' αὐτή τή μοναδική φράση ἀπό λίγη σύγχυση παραπάνω; Γιατί ποιοι μπορεῖ νά είναι αὐτοί οι φιλόσοφοι; («Ολοι οι φιλόσοφοι θέλησαν νά ἐπιδράσουν πάνω στόν κόσμο γιά νά τόν κάνουν νά προχωρήσει, δπως καί νά τόν κάνουν νά πάει πρός τά πίσω ή νά τόν κρατήσουν στό status quo. Καί σέ ποιούς φιλοσόφους πέφτει ὁ ἀληρος τῆς ίστορικῆς ἀποστολῆς νά «ἀλλάξουν τόν κόσμο»; ») Ας σημειωθεῖ ὅτι δάλος δέν ἐπιφορτίζει τούς φιλοσόφους μ' αὐτό τό ὑπεράνθρωπο ἔργο ἀλλά διατυπώνει ἔνα αἰνιγματικό «πρόεπε» πού δέν είναι παρά ἔκκληση γιά στράτευση. Ἀλλά τίνος; Μυστήριο. Κι δπως σ' αὐτό τό καταπληκτικό κείμενο δέν λέγεται τίποτε γιά τίς κοινωνικές τάξεις, πρέπει ἀναγκαστικά νά συμπεράνουμε ὅτι τά πάντα συμβαίνουν μέσα στό μιαλό τῶν φιλοσόφων. «Ἡ τίνος ἀλλού; Ἐκείνων πού ἐπαναλαμδάνουν καί ἐκείνων πού ἐξηγοῦν, πράγμα πού συνιστά μιά μικρή καί ἀμελητέα διαφορά. Ἀλλά δλ̄ αὐτά δέν είναι παρά ἐπεισόδια στήν ταραγμένη νεότητα τῶν ἐπαναστατῶν μας».

Κατέταξαν τήν Κατάσταση στό ράφι μέ τά μελλοντικά «Απαντα καί ἀφησαν τίς Θέσεις γιά τόν Φόνερμπαχ νά κομιοῦνται (δέν είχαν ἀλλωστε κανένα τίτλο, δ Ἐγκελς τίς βάφτισε ἔτσι ἀργότερα) στά πρόχειρα τετράδια τοῦ Μάρκε, χωρίς καμιά ίστορικοφιλοσοφική κριτική, θεωρώντας τες κείμενα πού

ἔπρεπε νά τά πάρει κανείς κατά γράμμα, κατά λέξη. Ό Μάρκος καί δ Ἐγκελς βάλθηκαν νά συναναστρέφονται ἐκείνους τούς θαυμάσιους Γερμανούς ἐπαναστάτες τεχνίτες τοῦ Παρισιοῦ καί τοῦ Λονδίνου (ποτέ ἀπό τότε δέν σταμάτησαν νά τούς συναντοῦν): σ' δλο τό μάκρος τῆς γενειάδας τους διέκρινε κανείς τό μεγαλεῖο τῆς ἀνθρωπινῆς συνθήκης, καί ὅταν μιλούσαν γιά τό ἀμεσο καί τό ἀπώτερο μέλλον τῆς ἀνθρωπότητας ἔβλεπες αὐτή τήν παθιασμένη «ἀνάγκη ἐπικοινωνίας». Αύτοί τουλάχιστον ἤξεραν τί ἡταν η πολιτική καί η δργάνωση καί δέν θά μπορούσε κανείς νά τούς κομπλεξάρει μέ τήν ἔξουσία τῶν φιλοσόφων: οἱ φιλόσοφοι, στό βαθμό πού ἡταν καλοί στοχαστές, ἡταν καί ἴκανοι νά δεχθοῦν μιά παραγγελία γιά συγγραφή κειμένων ζύμωσης, δπως τό περίφημο Μανιφέστο τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος, πού ὑστόσο δέν ἔρχόταν στό κόσμο.

Ιστορία τρίτη

Ἄς φανταστοῦμε τά πρόγματα ἀπό τόν ἀρχή.

Ἔτσι, λοιπόν, ὑπῆρχαν μιά φορά κι ἔναν καιρό δύο νέοι Γερμανοί διανοούμενοι, δ ἔνας σύχναζε ἔνα διάστημα στούς ἐπαναστατικούς κύκλους τοῦ Παρισιοῦ ὃπου βάλθηκε ἐπί ματαίω νά «μολύνει» τόν Προυντόν μέ «έγειλανή διαλεκτική», χωρίς ὑστόσο νά τού δώσει νά καταλάβει τί πάει νά πει ἀντίφαση, δ ἀλλος ἐγκαταστάθηκε στό Μάντσεστερ, παρέα μέ τό τραγούδι τῆς Μάρτη στό κρεβάτι του καί τό σπίτι του, τή δουλειά διοικητικής διεύθυνσης δλη τήν ἔδδομάδα καί τό Σάββατο κυνήγη τῆς ἀλεπούς μέ τούς ἀριστοκράτες τῆς ἀράδας. Καί οι δύο, δ καθένας μέ τόν τρόπο του, ἀγωνίζονταν γιά τήν ἐπανάσταση πού ἔρχόταν, ἔνωμένοι μέ τή σωτηρή ἀνταπάτη μᾶς συμφωνίας σκέψης πάνω σ' αὐτό πού μπορεῖ νά είναι η ίστορία, δ πάλη τῶν τάξεων καί τό τέλος τῆς ίστορίας. Πού σημαίνει δτί ἀκόμη καί οι παρεξηγήσεις κάνονται τήν ίστορία.

Τά γεγονότα τοῦ 1848-49 στήν Εύρωπη, οι μάχες στό Παρίσι, δ ἐπανάσταση στή Ηρακλεία καί τήν Κολωνία, δ δίκη τῶν κομμουνιστῶν, μέ δύο λόγια δ πραγματικός ἀγώνας καί οι μεταμορφώσεις τού δημιούργησαν μιάν δρισμένη ἀταξία στής θεωρητικές πρόϋποθεσεις καί τίς προβλέψεις τοῦ ζεύγους, πού ἐπί πολὺ καιρό ζοῦσε περιμένοντας «γιά αὔριο» τήν ἀγγλική ἐπανάσταση.

Μετά τήν ἡταν τοῦ 1850 δάλος ἀποφάσισε ὅτι πραγματικά ἔπρεπε ὅλα «νά τά ξαναπιάσει ἀπό τήν ἀρχή», δηλαδή ἀπό τήν πολιτική οἰκονομία καί τό μυστικό της, τήν ἀντίφαση (;) ἀνάμεσα στήν ἀξία χρήσης καί τήν ἀνταλλακτική ἀξία, ἀπό τόν Α. Σμίθ ὃς τόν Ρικάρδο, νά καταπιεστεί μέ τό γιγαντιαίο ἔργο τοῦ Κεφαλαίου. Πότε στό Παρίσι, ὑστερα στής Βρυξέλ-

λες, τελικά στό Λονδίνο, δούλευε στή θεωρία, ένω δ "Ενγκελς, μέσα στίς έγγλεζικες διμίχλες, δούλευε στήν παραγωγή. Ό θεωρητικός δέν είχε ποτέ του χρήματα, ἀλλά ἔκανε τό ένα παιδί πάνω σ' ἄλλο, πολλά ἀπ' αὐτά τοῦ πέθαιναν ἀπό ἀρρώστιες, ἀκόμη κι ἀπό πείνα, παρά τά τροφεῖα πού δ πιστός "Ενγκελς ἔστελνε ὅχι μόνο γιά νά διγάλει τόν μήνα ἀλλά γιά τή ζωή τῆς κάθε μέρος τοῦ ζεύγους Μάρξ, ἔξοριστου καί ἐγκατεστημένου πλέον δριτικά στό Λονδίνο.

"Ετοι «ἡ σκέψη τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ "Ενγκελς» ἐγκαίνιασε μά νέα μορφή καταμερισμοῦ ἐργασίας: ἀπό τή μιά πλευρά δ θεωρητικός νά ἐρευνά τά στοιχεία καί τά ἀρχεῖα τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου, ἀπό τήν ἄλλη δ πρακτικός τῆς παραγωγῆς βάμβακος νά κερδίζει χρήματα καί νά στέλνει στόν Μάρξ — ἐπομένως ἀπό τή μιά πλευρά ἡ κριτική θεωρία ἀφοσιωμένη στό νά διαλευκάνει τό μυστήριο τοῦ χρήματος καί ἀπό τήν ἄλλη μειούα τό χρήμα χωρίς μυρουδιά. Στό βάθος αὐτοῦ τοῦ πίνακα ἡ πρακτική τῶν ἀφοσιωμένων στήν ἐπανάσταση ἀγωνιστῶν, γιά τήν ὁποία δ καθένας πάλευε μέ τόν τρόπο του, ένω τό χρῆμα τῆς «ἐγελιανῆς λογικῆς» γινόταν ἔτοι τό ταύρι στό χρήμα τῆς παραγωγῆς καί στήν ἀφοσίωση τῶν ἀγωνιστῶν.

Τά πράγματα πήγαν τόσο μακριά σ' αὐτή τή δρομολογημένη πορεία ὥστε μιά μέρα δ Μάρξ, ἔχοντας λάθει δυό λόγια γιά τά νέα τοῦ θανάτου τῆς Μάρου (αὐτή τή σχέση παλλακείας ή Τζένη Μάρξ ποτέ δέν τήν ἔβαλε στήν καρδιά της), είχε τό θράσος νά ἀπαντήσει μέ δύο ξερά συλλυπητήρια λόγια καί, σέ παράρτημα, μέ μιά ἐπιστολή πού δέν ἦταν παρά μιά σχοινιοτενής ζητιανιά τροφείων. "Ετοι ἐπί τρεῖς ἑδδομάδες δ "Ενγκελς, πού ὡς τότε τοῦ ἔγραψε σχεδόν κάθε μέρα, σώπτησε, κι ὕστερα ἔκανε γνωστή στόν Μάρξ ὅτι είχε φτάσει στό σημείο νά μήν θέλει νά τόν ξαναδεῖ. Ἀτάραχος δ Μάρξ συνήλθε καί συνέχισε νά τοῦ γράψει ζητώντας του παράδεις καί συγκεκριμένες πληροφορίες, ἀπαραίτητες γιά τή θεωρητική ἐργασία του: πῶς δ καπιταλιστής ἔξασφαλίζει τήν ἀπλή ἡ τή διευρυμένη ἀναπαραγωγή τοῦ κεφαλαίου, πῶς λογαριάζει τήν τιμή τῶν μηχανῶν του καί τή φθορά τους, πῶς ποσολαμβάνουν τούς ἔργατες τους, ποιά είναι τά faux frais τῆς παραγωγῆς κλπ., ἔφαρμόζοντας στήν πράξη τήν πιό κλασική μορφή καταμερισμοῦ ἐργασίας μεταξύ τοῦ θεωρητικοῦ πού γνωρίζει καί σκέπτεται, ἀλλά δ ὅποιος ἔχει ἀνάγκη νά μάθει ἀπό τόν πρακτικό ὅσα αὐτός είναι σέ θέση νά ξέρει καλύτερα σέ σχέση μέ τόν θεωρητικό. Ἀκοιδῶς ὅπως, ἐντελῶς θεμιτά, συμβαίνει παντοῦ στήν πράξη. Ἀκολούθησε μιά συνεργασία χωρίς τό δύμοιό της καί χωρίς προηγούμενο, τῆς ὅποιας ή Ἀλληλογραφία μᾶς παρέχει τά ἐντυπωσιακά καί συγκινητικά στοιχεῖα, αὐθεντικά καί ἀπαράμιλλα. διότι σ' αὐτήν περιέχεται ή ἀλήθεια ἐνός αὐθεντικοῦ θεωρητικοῦ καί πρακτικοῦ καταμερισμοῦ ἐργασίας, πράγμα πού ἀναδεικνύεται πεντακάθαρα στήν ἐπεξεργασία ἐνός ἔργου πραγματικά κοινοῦ. Αὐτή ἦταν ή μεγάλη στιγμή τῆς ἐνότητας σκέψης τοῦ Μάρξ καί τοῦ "Ενγκελς, πού πράγματι πούτρος. "Ο καθένας τους γνώριζε, δ "Ενγκελς τουλάχιστον ἱερες γιά ποιό πράγμα μιλοῦσε καί γιά ποιό πράγμα μιλοῦσε δ ἄλλος. "Ετοι διγάλεις ή Σιμοδολή στήν Κριτική τῆς Πολιτικῆς Οίκονομίας πού δ Μάρξ είχε τό θράσος νά ὑπογράψει μόνος, τό 1859, καί τελικά τό 1867 τό 1ο βιβλίο τοῦ Κεφαλαίου ὃπου δ Μάρξ είχε δίκιο αὐτή τή φορά νά τό ὑπογράψει μόνος του γιατί δεσμευόταν σ' αὐτό ἀπολύτως ἀπό τίς δικές του σκέψεις, δηλαδή ἀπό τά δικά του φιλοσοφικά φαντάσματα.

"Ωστόσο δ Μάρξ είχε γεράσει, είχε χάσει ἔναν δλόνιληρο χρόνο ἔξαιτίας τῶν συκοφαντιῶν τοῦ Χέρ Βόγκτ, οἱ ἰδέες του διαδίδονταν στόν κόσμο δλόνιληρο κι δ καθένας τόν λεηλατοῦσε. Τό ἔκανε ἔνας Λόρια στήν Ἰταλία καί στήν ἴδια τή Γερμανία δρέθηκε κάποιος τυφλός μαθηματικός, δ Ντύρινγκ, πού ἔφτιαξε δλόνιληρο κοινό μέ διέες κλεμμένες ἀπό τόν Μάρξ. "Η ἐνότητα τοῦ γερμανικοῦ μαρξιστικοῦ κόμματος, πού ἐν τῷ μεταξύ είχε

συγκροτηθεῖ, κινδύνευε. Χρειαζόταν γρήγορη ἀπάντηση καί ἀνασκευή. Ό Μάρξ ἦταν ἀρρωστος, κι ἀνέλαβε δ "Ενγκελς τήν ὑπεράσπιση του σέ μιά φιλοσοφικού κονομική σύνοψη, τής δοποίας δ Μάρξ ἐπιδοκίμασε ἐγγράφως — στόν ἴδιο τόν πρόλογο — τίς ἀρχές: τό Ἀντι-Ντύρινγκ, πού περιείχε ἔνα κεφάλαιο, «Οὐτοπικός σοσιαλισμός καί ἐπιστημονικός σοσιαλισμός», ἔμελλε νά «διαμορφώσει» ὅλη τή νέα γενιά τῶν μαρξιστῶν τῆς II Διεθνοῦς καί μετά. Ό "Ενγκελς τούς προσέφερε πράγματι τή φιλοσοφία πού ἔλειπε ἀπό τό Κεφάλαιο, αὐτές τίς είκοσι σελίδες γιά τή διαλεκτική πού δ Μάρξ δέν δρῆκε ποτέ καιδιό (sic!) νά γράψει (γιατί ἦταν σά νά τοῦ ζητούσαν τό ἀδύνατο).

"Ο "Ενγκελς στό ἔργο αὐτό διηγιόταν κι αὐτός τήν ἴστορία τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας ώς ἀποτέλεσμα συγχώνευσης τριῶν στοιχείων: τής ἀγγλικῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, τής γερμανικῆς φιλοσοφίας καί τοῦ γαλλικοῦ σοσιαλισμοῦ, τήν ἴστορία τῆς συγκρότησης της στόν ἀγώνα τῆς ἐναντίον τοῦ Φόβου μπαχ, τοῦ Στίροντος καί τοῦ Προυντόντος καί τοῦ ἀναρχισμοῦ τῆς συμφορᾶς. "Ἐπαιρένε ύπόψη του τόν πνευματικό καταμερισμό ἐργασίας πού ἔμελλε νά παράξει αὐτό τό χωρίς προηγούμενο ἀποτέλεσμα, ένω δ Μάρξ δρισκόταν στήν καρδιά τῆς σύνθεσης τῶν τριῶν στοιχείων καί ή γερμανική φιλοσοφία στήν καρδιά τῆς καρδιᾶς. "Ἐξηγούσε ὅτι δ μαρξισμός ἦταν πάνω ἀπ' δλα μιά φιλοσοφία, ἀλλά ὑλιστική αὐτή, δ πιό ὑλιστική δυνατή, πού ἔχει ἔρεισμά της δηλαδή τήν πιό γυμνή ὑλή τοῦ κόσμου, ὅτι δ μαρξισμός ἷταν ἔνας ὑλισμός διακριτός ἀπό κάθε φιλοσοφικό ἰδεαλισμό, διακριτός ἀπό τόν Χέρκελ, παρ' ὅλο πού διαλεκτική τοῦ Χέρκελ χρειάστηκε νά ξαναστηθεῖ στά πόδια της, διότι δ Χέρκελ ἷταν ἔνας ἀναποδογυρισμένος ὑλιστής: ἀρκούσε νά τόν ἀναποδογυρίσει κανείς ἀκόμη μιά φορά γιά νά ἀποκτήσει ἔναν καθαρό ὑλισμό καί ἔναν διαλεκτικό ὑλισμό, μή μηχανιστικό, ἔναν ὑλισμό πού ἡξερε νά ἐνσωματώνει τήν ἐγελιανή διαλεκτική καί τό νόημα τοῦ ἐξειλικτισμοῦ πού ἀντιπροσωπεύει στήν ἴστορία τῆς κουλτούρας. "Ο Μάρξ ἀφήνε νά γίνονται δλ' αὐτά, τά ἐπιδοκίμαζε, ἔγραψε μάλιστα κι ἔνα κεφάλαιο τοῦ Ἀντι-Ντύρινγκ (γιά τούς φυσιοκράτες) γιά νά ἐπισφραγίσει τήν ἐπιδοκίμασία του καί νά καταστήσει γνωστό στόν κόσμο ὅτι ὅπωσδήποτε τό ἔργο τους ἷταν κοινό, δεδομένου ὅτι δ "Ενγκελς πραγματεύόταν τή δική του φιλοσοφία καί ἐπίσης μιλοῦσε σ' αὐτό γιά ἐπανάσταση καί σοσιαλισμό, δπως στό Μανιφέστο.

"Ο "Ενγκελς είχε κάτι τό μεγαλοφυές στήν πολεμική του καί τό Ἀντι-Ντύρινγκ περιέχει μερικά χωρία πού δέν τούς λείπει τό μεγαλεϊο. "Ἀλλά ή σχέση μέ τόν Μάρξ: "Η σχέση ἀνάμεσα σ' αὐτές τίς ἀτέχμονες σελίδες φιλοσοφίας καί τά είκοσι φύλλα γιά τή διαλεκτική πού δ Μάρξ μέχρι τό τέλος του λυπόταν πού δέν μπόρεσε νά γράψει; "Αν δέν τό μπόρεσε δέν ἷταν ἀπό κούραση ἀλλά γιατί ἷταν ἀδιανόητο αὐτό τό ἀπονενοημένο

διάδημα. Όστόσο δύλα δρίσκονται έδω: καί ή ἀντίφαση καί ή ἔννοια καί ή ἀρνηση καί ή ἀρνηση τῆς ἀρνησης καί τὸ *Aufhebung*, δύλη ή ἀρματωσιά τῆς ἐγελιανῆς δρολογίας τοῦ *Manifester* του καὶ τοῦ *Kephalaiou*. Τίποτε δέν ἔλειπε, ύπηρχαν μάλιστα πάρα πολλά, ἔνα ύπερπλήρες φιλοσοφίας σέ σημεῖο πού ή φιλοσοφία —πού διφεύλει νά κρατιέται σέ δυο ή τρεῖς ἔννοιες, ὅπως τό διέπονμε ἄλλωστε στούς μεγάλους, τόν *Πλάτωνα*, τόν Ἀριστοτέλη, τόν Κάντ καὶ τόν ἴδιο τόν *Χέγκελ* — ἐκδηλωνόταν καὶ ἐπικάλυπτε τό σύνολο τῆς πραγματικότητας γιά νά στοχαστεῖ τά πάντα: κοινωνική ἰστορία, ἰστορία τῶν ἐπιστημῶν· ἄν ύπηρχε μάλιστα κάποια ἵκανότητα, γιατί όχι, καὶ πολιτική ἰστορία, λογοτεχνία καὶ μουσική. Ἡ σκέψη τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ Ἐνγκελ, καταχωριμένη σέ μιά *Σύνοψη*, ἔγινε τό ύποκατάστατο τῆς ἀπόλυτης Γνώσης, ύπηρξε τό *Φιλοσοφικό Λεξικό* τῶν χρόνων τοῦ σύγχρονου καπιταλισμοῦ.

Ο Μάρξ είχε μιά τελευταία ἀναλαμπή: τίς *Σημειώσεις* γιά τόν *Βάγκνερ* (1883), πού ἀπαιτούσαν δύλη αὐτή τήν ἐπαγωγή (τῆς ἀξίας ὡς ἔννοιας σέ ἀξία χρήσης καὶ ἀνταλλακτική ἀξία: ἐπαγωγή συμβολική δύλων τῶν ἄλλων). *Υ* στερα, ἀπό τό *Λονδίνο* πήγε στ' Ἀλγέρι διδεύοντας πρός τό θάνατο, χωρίς νά ἀποδοκιμάσει τόν *Ἐνγκελ* οὔτε τόν *Ὀντοπικό Σοσιαλισμό* καὶ τόν *Ἐπιστημονικό Σοσιαλισμό*, ἔχοντάς τον, ἀντίθετα, καλύψει μέ τήν παγκόσμια αὐθεντία του. Κι ἡταν δίνεις *Ἐνγκελ*, δύσο καιρό τοῦ ἀπέμεινε ἀκόμη νά ζήσει, δί «*στρατηγός*» *Ἐνγκελ*, πού κυνθερνούσε παρεμβαίνοντας παντού μέσα στό ἐργατικό κίνημα, ἡταν αὐτός πού διαχειρίστηκε τήν ἀπατηλή ἔνότητα ἐκείνου τοῦ ἔργου. *Ἐγραφε* μέ σαρφήνεια, δύλος ὁ κόσμος τόν καταλάβαινε, δύλος ὁ κόσμος θαύμαζε αὐτή τήν ἐγκυλοπαιδική ἐπιστήμη πού μιλοῦσε γιά τά πάντα, καὶ γιά κάθε ἰστορία, στό σημείο αὐτής τῆς φιλοσοφίας: τοῦ διαλεκτικοῦ ὑλισμοῦ. Αὐτό ἡταν καὶ τό μεγάλο πρόβλημα τῶν διαδόχων, ἀπό τόν *Πλεχάνωφ* καὶ τόν *Μπερνστάιν* ὡς τόν *Λούκατς*, δι καθένας ἔκανε σ' αὐτή τή φιλοσοφία τήν τύχη του, χωρίς ποτέ νά τέμνεται τό ζήτημα, δι καθένας στόν δικό του στοχασμό νά περνᾶ ἀπό τό ἔνα ἄκρο στό ἄλλο, σημάδι ὅτι κάτι δέν πήγαινε καλά σ' αὐτή τή διάδοση δρολογία, φιλοσοφικῶς διάδοση, δεδομένου ὅτι δέν τή δρίσκονμε πουθενά ἀλλοῦ παρούσα, σέ κανένα μέρος διόλκησης τῆς ἰστορίας τῆς φιλοσοφίας. Η ἀδυναμία νά σκεφθεῖ κανείς μέσα ἀπό αὐτή τήν δρολογία τήν ἰστορία τῆς φιλοσοφίας, ἀπό τόν *Ἐπίκουρο* ὡς τόν *Λασσάλ*, κι ὑστερα ἀπό τόν *Πλεχάνωφ*, τόν *Μπερνστάιν* ὡς τόν *Λούκατς*, δέν είναι ἀνευ σημασίας: είναι τό σημάδι ὅτι οἱ προτεινόμενες ἔννοιες δέν είναι ἀντίστοιχες παρά μόνο μέ τήν αὐτοκατάφασή τους. Αὐτοί πού τό ἔκμεταλεύτηκαν ἡταν δί *Πλεχάνωφ* καὶ δί *Λένιν* δί *ἴδιος*, ὑστερα δί *Στάλιν* στήν ὥραία ἐποχή πού θριάμβευε διογματισμός τῶν δύο ἐπιστημῶν καὶ γιατί όχι τῶν δύο γλωσσῶν (*Μάρξ*), τῶν δύο μουσικῶν, τῶν δύο λογοτεχνιῶν (δ «*σοσιαλιστικός ρεαλισμός*»), τῶν δύο κοσμοαντιλήψεων: τοῦ ἀστισμοῦ καὶ ή προλεταριακή.

Ο καθένας γνωρίζει τό ἀποτέλεσμα: είναι τό πελώριο ἔργο, μηδαμινό καὶ θητησιγνές, τῶν βενεδικτίνων τοῦ ἰστορικοῦ καὶ διαλεκτικοῦ ὑλισμοῦ, τό ἔργο διόλκησης τῆς ἐπίσημης σοβιετικής φιλοσοφίας κι ἐκείνης τῶν ζηλωτῶν της τῶν χωρῶν τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ, τόσων καὶ τόσων ἐπαγγελματικῶν στελεχών καὶ κομματικῶν φιλοσόφων τῆς μαρξιστικής θεωρίας στά δυτικά κομμουνιστικά κόμματα (!): Τό ἀποτέλεσμα ἡταν δί θάνατος τῆς μαρξιστικής σκέψης, πού ἀκόμη καὶ στήν *Ιταλία* ἀγωνιᾶ, στήν πιό εύφυα χώρα τοῦ κόσμου, πού ἀγωνιούσε ἡδη στόν *Γκράμσι*, τόν πιό εύφυη ἡγέτη τοῦ κόσμου, μέσα στή νύχτα τῆς φιλοσοφίας του. Εννοεῖται, «οἱ Γάλλοι είχαν κεφάλι πολιτικό, οἱ Γερμανοί κεφάλι φιλοσοφικό, οἱ Ἀγγλοί οἰκονομικό» (*Μάρξ*). Παρά ταῦτα, ἀπό τή χώρα μέ τό πολιτικό κεφάλι, χωρίς κανένα μεγάλο φιλόσοφο, μᾶς ἡλθε κάτι σάν σωτηρία: όχι ἀπό τόν *Σάρτρο* καὶ τόν *Μερλώ-Ποντύ*, όχι ἀπό

τούς σχολιαστές τῆς φαινομενολογίας, ὥχι ἀπό μιάν ἀλά *Ντέλι Βόλπε* ἔκλαμψη, ἀλλά ἀπό δέκα σελίδες, γραμμένες κι αὐτές σέ γερμανικές φυλακές, ἀπό ἔναν *Καβαγίες* (γιά τή θεωρία τῆς ἐπιστήμης), ὅπου συμπυκνώνεται ὅλη ή αὐτηρότητα τῆς σοβαρῆς φιλοσοφίας, ὥχι ἐκείνης τῶν ἰδεολόγων, ἀλλά ἐκείνης πού πάει ἀπό τόν Ἀριστοτέλη ὡς τόν *Χοῦσερλ*, περνώντας ἀπό τόν *Ντεκάρτ*, τόν Κάντ καὶ τόν *Χέγκελ*. Ἡ σωτηρία μᾶς ἡλθε ἀπό δέκα σελίδες πού ἔγραψε στή φυλακή κάποιος δόνοματι *Καβαγίες*, ἄγνωστος σέ δόλους στήν ἀλλοδαπή, ὅπως ἡταν ἄγνωστος καὶ στή *Γαλλία* δ *Βιτγκενστάιν* πού μέ τόν τρόπο του ἡταν τοῦ ἐπιπέδου του, Ἡ σωτηρία ἡλθε ἀπό μερικά ἄκαιρα ἄρθρα πού τά παραπούσε σέ χειρότερος χαρακτήρας του κόσμου, ἀπό τόν *Κανγκιλέμ*, δι δοποῖς ἐπί δεκαπέντε διόλκηρα χρόνια συνέχει τή φιλοσοφία μέ τήν ἀστυνόμευση τῆς καὶ ἐπέβαλε στής γαλλικές σχολές τή βασιλεία τῆς τρομοκρατίας, τῆς αὐτηρότητας, κάτι πού είχε ἀντλήσει ἀπό τόν *Ντεκάρτ*... καὶ τόν *Νίτσε*. Ετοί στή *Γαλλία* μᾶς γενιά *Ξανάμαθε* νά σκεφτει μαρξιστικά *ἔξω* ἀπό τόν ἐπίσημο μαρξισμό καὶ νά τόν διδάσκει στόν *ἔκπληκτο* κόσμο.

Σέ μᾶς ἐναπόκειται

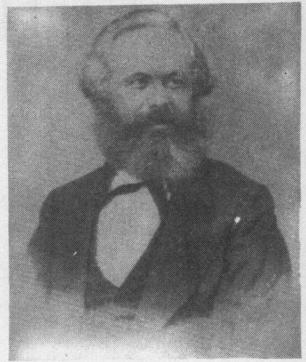
Ἐτοί ἔγινε κι ό μαρξισμός, ἐνταφιασμένος εὐθύς *ἔξαρχης* *ἔξαιτίας* τῆς μετατόπισης πού ύπέβαλε δί *Μάρξ* στήν ἀνακάλυψη του *Ἐνγκελ*, παραδόξως ἀνεστήθη. Καὶ μέ χαρά τόν *Ξαναδρήκαμε* στό κεφάλαιο γιά τήν πρωταρχική συσσώρευση... ὅπου τά θέματα τῆς *Κατάστασης* τῶν ἐργατικῶν τάξεων στήν *Ἀγγλία* *Ξαναδρήθαν* στό προσκήνιο σέ πεῖσμα ὅλων τῶν παλαιότερων μεταμορφώσεων τοῦ *Κεφαλαίου*. Ἀλλά τό κακό είλε *γίνει*. Ποτέ αὐτό τό κεφάλαιο, τόσο μεγαλοφυές ὥστε *ή Κατάσταση* τῶν ἐργατικῶν τάξεων, δέν μπόρεσε νά ἐνσωματωθεῖ στής ἀναπτύξεις γιά τήν *«ἀντίφαση* μεταξύ ἀξίας χρήσης καὶ ἀνταλλακτικής ἀξίας, στήν *«ἄρνηση τής ἀρνησης*, τήν δοπία *ἀντιπροσώπευε* τό προλεταριάτο καὶ *ή ἐπανάσταση*. Αὐτό τό κεφάλαιο *ἔμεινε* στόν *άρεα* διόπως τόσα ἄλλα μαγευτικά πράγματα τοῦ *Μάρξ*, πού καταδικάστηκε νά ἀποδοκιμάζει τό *ἔργο* του γιά νά σώσει τή *«φιλοσοφική* του λογική. Ήταν τό τυχερό τῆς *«μεγαλοφυίας*. Καὶ δί *Ἐνγκελ* ἐπέτρεψε αὐτή τήν τροπή τῶν πραγμάτων, ὅντας πολύ *ίκανον ποιημένος* ἄλλωστε γιατί *ἔτσι* ἡταν τουλάχιστο τό *«ταλέντο* στήν *ύπηρεσία* τῆς φιλοσοφικής *μεγαλοφυίας*, στήν δοπία *ἀφιέρωσε* τή *ζωή* του.

Αὐτό ἄλλωστε *ἔξηγε* τή γονιμότητα τοῦ μαρξισμοῦ. Θνητηγνής ὡς φιλοσοφία, διασώθηκε ὡς *ίστορική γένεση* τῆς πάλης καὶ τής διαμόρφωσης τῶν τάξεων. *“Ολο τού τό πεπρωμένο διακυνθεύτει ανάμεσα σ' αὐτά τά δύο.. . Σέ μᾶς ἐναπόκειται, αὐτί νά κατατουχόμαστε σέ μαζικές καταγγελίες ή τυφλές ἀπολογίες, νά παίξουμε μέ αὐτό τό *«ανάμεσα στά δύο*, νά *ξεδιαλέξουμε* ανάμεσα στής μνημειώδεις *ήλιθιότητες* καὶ τά μεγαλοφυή γνωρίσματα, νά δουλέψουμε αὐτά τά γνωρίσματα πού τά πρώτα τους μᾶς ἡλθαν ἀπό τόν *Ἐνγκελ*, ἐναντίον τῶν*

φιλοσοφικῶν ἡλιθιοτήτων τοῦ Μάρξ. Είναι κι αὐτός ἔνας τρόπος ἐπίσης νά ἀναγνωρίσουμε ότι οὔτε ὁ Ἐνγκελς, πού διέπραξε τήν ἡλιθιότητα νά γράψει τό Ἀντι-Ντύρινγκ κι δ Μάρξ νά τό προσυπογράψει, οὔτε δ Μάρξ, αὐτός δ φιλόσοφος πού στήν «Καπιταλιστική συσσώρευση» και στίς Σημειώσεις γιά τόν Βάγκνερ δρῆκε τόν τρόπο νά ἔρθει σέ ρήξη μέ τίς ἴδεις του τίς φιλοσοφικές ἀνοησίες, νά ἀναγνωρίσουμε, λοιπόν, ότι και οι δυό τους δέν ἦταν ἄνθρωποι μονοκόμματοι πού μοιρασαν τούς μεταξύ τους φόρους, δ ἔνας τής μεγαλοφυίας δ ἄλλος τού τάλαντου, ἀλλά στοχαστές σύνθετοι στούς δροίους τό ἀπωθημένο ἐπανέρχεται ἀεναα μέχρι τή χειριστή ἀπόκλιση, και, ἀπό τούς δροίους, ὡς ἐκ τούτου, μπορούμε νά μάθουμε ἀκόμα, κι ἀκόμα.

“Αν δ μαρξισμός τοῦ Μανιφέστου και ἐνός μεγάλου μέρους τοῦ Κεφαλαίου είναι νεκρός, ἐπιδιώνει ὥστόσο σ’ αὐτή τήν ἐπιστροφή τοῦ ἀπωθημένου τοῦ δροίου οὔτε δ Μάρξ οὔτε δ Ἐνγκελς ὑποψιάζονταν τήν ὑπαρξην. ”Αν δ μαρξισμός είναι νεκρός μπορούμε ὥστόσο νά δροῦμε σ’ αὐτόν πολλά γιά νά στοχαστούμε τήν πραγματικότητα τοῦ καπιταλισμοῦ, τής πάλης τῶν τάξεων ἀπό τήν δροία δλα ἔξαρτωνται, νά μάθουμε γιά τίς τάξεις πού ἔξαρτωνται ἀπ’ αὐτήν τήν πάλη, γιά τήν πραγματικότητα τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ πού είναι τό ἐπιστέγασμά τους, νά μάθουμε γιά τήν πραγματικότητα ὅλων αὐτῶν και πολλών ἀλλων πραγμάτων.

“Αν μᾶς ἀπομένει ἀκόμη αὐτή ἡ δυνατότητα προσφυγῆς στή σκέψη τοῦ Μάρξ και τοῦ Ἐνγκελς, δέν ισχύει τό ἴδιο και μέ τά κομμουνιστικά κόμματα. Οἰκοδομημένα πάνω στή φιλοσοφική βάση τοῦ Μανιφέστου και τοῦ Ἀντι-Ντύρινγκ, αὐτές οι δραγανώσεις ἀρείδονται σέ βάσεις πού είναι πέρα ὡς πέρα ἀπατηλές, στηρίζονται πάνω σέ μηχανισμούς ἔξουσίας πού οἰκοδομήθηκαν μέσα στόν ἀγώνα και τήν δργάνωσή του. Τά κόμματα, στηρίζομενα πάνω στά συνδικάτα τής ἐργατικῆς ἀριστοκρατίας, είναι ὅρθιοι νεκροί πού θά ἐπιζοῦν δόσο διαρκεῖ ἡ ὑλική τους βάση (τά συνδικάτα κατέχοντας τήν ἔξουσία στής ἐπιτροπές τῶν ἐπιχειρήσεων, τά κόμματα κατέχοντας τήν ἔξου-

σία στίς δημαρχίες), θά ἐπιζοῦν δόσο θά είναι ίκανά νά ἐκμεταλλεύονται τήν ἀφοσίωση τῶν προλεταριακῶν τάξεων, νά καταχρώνται τήν κατάσταση τῶν ὑποπρολετάριων και τῶν ἐργαζομένων τῆς ὑπεργολαβίας.

Στό ἔξης ὑπάρχει μιά ἀσυμφιλίωτη ἀντίφαση ἀνάμεσα στά μεγαλοφυη χαρακτηριστικά τής σκέψης τοῦ Μάρξ και τοῦ Ἐνγκελς και τόν δργανικό συντηρητισμό κομμάτων και συνδικάτων. Καὶ τίποτε δέν ἐπιτρέπει νά προσβλέψουμε ότι ή πάλη τῶν μή προνομιούχων θά είναι ίσχυρότερη ἀπό τήν πάλη τῶν προνομιούχων πού κατέχουν τόν μηχανισμό τῆς ἔξουσίας. ”Αν δ μαρξισμός μπορεῖ ἀκόμη νά ξαναζήσει μέ σα στήν ἔξουσία τους και στόν μηχανισμό πού κατέχει αὐτή τήν ἔξουσία και πού δηναπαράγεται ἀνετα γιά νά τήν κατέχει και γιά νά τήν ἐκμεταλλεύεται.

Ζούμε μέσα σ’ αὐτή τήν ἀντίφαση. Τό στοίχημα τῆς γενιᾶς μας είναι νά τήν τινάξει στόν ἀέρα. Παρ’ όλες τίς δυσκολίες ή ἔξεγερση τής νέας νεότητας τοῦ κόσμου θά τήν τινάξει στόν ἀέρα.

Δημοσιεύτηκε στό *Sur Althusser Passages*, ἔκδοση τοῦ περ. *Futur antérieur*, Harmattan, 1993, Παρίσι.

(μετάφραση "Αγγελου Έλεφάντη)

ΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΦΟ·Υ·ΕΡΜΠΑΧ

Παραθέτουμε δλόκληρες τίς Θέσεις 1 και 4, ἀπό τή μετάφραση τῶν «Λογοτεχνικῶν και Πολιτικῶν Ἐκδόσεων τοῦ ΚΚΕ, Βουκουρέστι». Ἀπό τήν ἴδια μετάφραση είναι και τά ἐνσωματωμένα στό κείμενο τοῦ Λ.Α. ἀποσπάσματα:

1

‘Η κύρια ἔλλειψη ὅλου τοῦ προηγούμενου ὑλισμοῦ —μαζί και τοῦ ὑλισμοῦ τοῦ Φόνερμπαχ— είναι ότι ἀντιλαμβάνεται τό πράγμα (*Gegenstand*), τήν πραγματικότητα, τόν αἰσθητό κόσμο (*Sinnlichkeit*) μόνο μέ τή μορφή τοῦ ἀντικειμένου (*Objekt*) ἢ μέ τή μορφή τής ἐποπτείας (*Anschauung*) και ὅχι σάν ἀνθρώπινη συγκεκριμένη δράση, σάν πράξη, ὅχι ὑποκειμενικά. Γι’ αὐτό δ ἰδεαλισμός, σέ ἀντίθεση μέ τόν ὑλισμό, ἀνάπτυξε τή δρώσα πλευρά — μά μονάχα ἀφηρημένα, γιατί δ ἰδεαλισμός δὲ γνωρίζει φυσικά τήν πραγματική συγκεκριμένη δράση σάν τέτοια. Ό Φόνερμπαχ θέλει νά ‘χει νά κάνει μέ αἰσθητά ἀντικείμενα, πού διαφέρουν πραγματικά ἀπό τά νοητά ἀντικειμένα, ἀλλά τήν ἴδια τήν ἀνθρώπινη δράση δέν τή βλέπει σάν ἀντικειμενική (*gegenständliche*) δράση. Γι’ αὐτό και στήν «Οὐσία τοῦ χριστιανισμοῦ» θεωρεῖ σάν γνήσια ἀνθρώπινη δράση μονάχα τή θεωρητική στάση, ἐνώ τήν πράξη τήν ἀντιλαμβάνεται και τήν προσδιορίζει μονάχα μέ τή δρωμοεδραίκη μορφή τής ἐκδήλωσής της. Γι’ αὐτό και δέν καταλαβαίνεται τή σημασία τής «ἐπαναστατικῆς», τής πραχτικῆς-κριτικῆς δράσης.

4

‘Ο Φόνερμπαχ ξεκινᾶ ἀπό τό γεγονός τής θρησκευτικῆς αὐτοποιξένωσης, τοῦ διπλασιασμοῦ τοῦ κόσμου σέ ἔναν θρησκευτικό, φανταστικό και σέ ἔναν πραγματικό κόσμο. Ή ἐργασία του σύνισταται στό ότι ἀνάγει τόν θρησκευτικό κόσμο στήν ἐγκόσμια τοῦ διάσημη. Δέν βλέπει ὅμως ότι δταν ἔχει πιά τελειώσει αὐτή ἡ δουλεία, μένει ἀκόμη νά γίνει τό κυριότερο. Συγκεκριμένα τό γεγονός ότι ή ἐγκόσμια δάση ἀποσπάται ἀπό τόν ἐαυτό της και ἐγκαθίσταται στά σύννεφα σάν ἀνεξάρτητο δασίλειο μπορεῖ νά ἐξηγηθεῖ ἀκριβῶς μονάχα μέ τήν αὐτοδιάσπαση και μέ τήν αὐτοαντιφατικότητα αὐτής τής ἐγκόσμιας δάσης. Ή ἴδια λοιπόν ἡ δάση πρέπει πρώτα νά κατανοηθεῖ μέ τήν ἀρση αὐτής τής αντίφασης. Έπομένως, ἀφοῦ λ.χ. ἀποκαλύφθηκε ότι ή γηινη οίκογένεια ἀποτελεῖ τό μυστικό τής ἀγιας οίκογένειας, πρέπει τώρα ή ἴδια ή γηινη οίκογένεια νά ὑποβληθεῖ στήν θεωρητική κριτική και νά ἐπαναστατικοποιηθεῖ στήν πράξη.